

Armoede en sociale uitsluiting.

Jaarboek 2000

Vranken J., Geldof D., Van Menxel G., Van Ouytsel J. (2000), Armoede en Sociale uitsluiting. Jaarboek 2000, Acco, Leuven.

Het gaat beter in Vlaanderen en in België. Op de drempel van de 21ste eeuw lijken de magere jaren voorbij. De economische groeicijfers zijn opnieuw hoog en de inflatie blijft relatief laag. De staatsschuld krimpt. De vraag op de arbeidsmarkt stijgt en de werkloosheid daalt. De nieuwe paarsgroene regeringen surfen mee op deze gunstige golven. Alles lijkt erop te wijzen dat minstens één periode van zeven vette jaren is aangebroken. Maar is dat voor iedereen het geval? Daaraan durven we vooralsnog twijfelen. Het grootste gevaar dat dreigt, is dat in de euforie van de hervonden economische groei en welvaartstoename 'vervelende' dissonanten als armoede en wanklanken als 'sociale uitsluiting' uit het publieke en politieke concert worden geweerd. Het Jaarboek Armoede en Sociale Uitsluiting 2000, alweer aan zijn negende editie toe, wil de problematiek van armoede en sociale uitsluiting op de maatschappelijke agenda houden en het debat terzake stimuleren. Het wil een samenhangend en actueel overzicht bieden van de toestand en van het beleid ter bestrijding van armoede en sociale uitsluiting en dit aan de hand van recent onderzoek.

Tegenstrijdige geluiden

Bestaansminimum: het begin van een forse daling?

Het aantal bestaansminimumtrekkers en het aantal Uitkeringsgerechtigde Volledig Werklozen (UUVW's)

– twee goede indicatoren voor het risico op armoede – nemen (verder) af. Het aantal *bestaansminimumtrekkers* in België daalde met 3,4% tussen januari 1999 en januari 2000. Na een stagnatie in 1998 lijkt dit de eerste betekenisvolle daling van het aantal bestaansminimumtrekkers sinds het begin van de jaren negentig. Begin 2000 ontvingen 80 711 mensen een bestaansminimum. In deze huishoudens die afhankelijk zijn van het bestaansminimum leven nog altijd minstens 140 000 personen. Hierbij valt voornamelijk op dat er opnieuw een lichte stijging is van het aantal vrouwen, jongeren, alleenstaanden en niet-Belgen. Van alle 65-plussers in ons land zijn er 106 827 afhankelijk van het gewaarborgd inkomen voor bejaarden. Zij ontvangen een inkomen dat wettelijk evenveel als het bestaansminimum is. Samen betekent dit dat bijna een kwart miljoen Belgen moet rondkomen met een inkomen om en nabij het wettelijk vastgelegd bestaansminimum. We benadrukken dat dit cijfer slechts betrekking heeft op de twee voornaamste stelsels die voorzien in een minimuminkomen.

De werkloosheid neemt af, maar...

Ook de *werkloosheid* daalde in België beduidend: van 12,6% in 1998 tot 11,7% in 1999. De daling van de werkloosheid mag ons nochtans niet doen vergeten dat de basis waarvan we vertrokken uitermate omvangrijk was en niet te verwaarlozen hoog blijft. In absolute cijfers treft uitsluiting op de arbeidsmarkt nog altijd 402 484 mensen volgens de officiële werkloosheidsstatistiek en 230 983 onder hen zijn langdurig (of meer dan één jaar) werkloos.

Het aandeel van de langdurig werklozen in het totale aantal UVW's neemt slechts geleidelijk af (65,4% in 1998, 63,8% in 2000 – het niveau van 1995); het aandeel werklozen dat vijf jaar of langer werkloos is, neemt al enkele jaren toe (van 17,4% van de UVW's in 1995 tot 24% in 2000). Zelfs hun absolute aantal stijgt licht van 85 451 in 1995 tot 86 743 in 2000. Ook allochtonen blijven een duidelijk hoger werkloosheidsrisico lopen. Het aandeel van de niet-Belgische UVW's is opnieuw aan het stijgen sinds 1995. Na een hoopgevend dieptepunt van 15,6% in 1994 staat dit aandeel vandaag weer op 17,1%. In sommige stedelijke wijken is meer dan 50% van de jonge migranten werkloos. Dit zijn gegevens waar niet licht overheen kan worden gegaan.

Blijvende problemen op andere terreinen

Ook op andere maatschappelijke terreinen merken we blijvende problemen. Er blijft een aanzienlijke en niet afnemende *inkomensongelijkheid* bestaan. De verdere stijging van de *schuldproblematiek* en van het aantal mensen met (af)betalingsproblemen is opmerkelijk. In Vlaanderen worden 4 tot 6% van de huishoudens door schuldoverlast getroffen. Scholen en ouders oriënteren kinderen uit kansarme middelen nog altijd naar minder gunstige *onderwijsvormen*. Concentratie van kansarmen – zowel autochtonen als allochtonen – in bepaalde scholen blijft een groot probleem voor de ontplooiing van jongeren en om de school echt tot hefboom te maken voor opwaartse sociale mobiliteit. In plaats daarvan nagelt hun 'onderwijsloopbaan' hen vast op de weinig benijdenswaardige positie van hun ouderlijk milieu. Ook de ziekte- en sterfterisico's liggen beduidend hoger bij de lage inkomens- en

beroepsgroepen; hun toegang tot de *gezondheidszorg* ligt daarom niet hoger, integendeel. De *huisvesting* van grote bevolkingsgroepen blijft achter bij de hedendaagse kwaliteitsnormen: er zijn 300 000 slechte woningen, een aanzienlijk aantal huishoudens wordt met hoge woonkosten (23,4% in 1997) en/of woononzekerheid geconfronteerd, en marginale woonvormen komen vaker voor.

Toenemende concentratie van de problemen

We krijgen dus een genuanceerd beeld. Indicatoren als het aantal werklozen of het aantal bestaansminimumtrekkers verbeteren maar achterstelling en uitsluiting op cruciale maatschappelijke domeinen blijven en nemen zelfs toe. Daarenboven blijft een onaanvaardbaar omvangrijke groep armen en andere uitgesloten over. Zij profiteren niet of onvoldoende van de economische heropleving.

Diegenen die uit de boot vallen hebben een herkenbaar profiel en wonen vaak ook ruimtelijk geconcentreerd. Vooral *laaggeschoolden en alleenstaanden* worden getroffen. Opvallend is wel dat de laagstgeschoolden het er beter vanaf brengen dan de laaggeschoolden, althans in de werkloosheidsstatistiek. Terwijl het aandeel werklozen met lager onderwijs in de UVW's licht daalt, stijgt het aandeel van het LSO en het HSO. Een gevolg van het doelgroepenbeleid?

Armoede, werkloosheid en uitsluiting blijven in belangrijke mate geconcentreerd in de *steden* en dit in alle gewesten, zowel in absolute als in relatieve termen. Op elke duizend inwoners van Gent, Oostende en Antwerpen zijn er ongeveer vijftien bestaansminimumtrekkers (respectievelijk 15,4‰, 15,0‰ en 13,8‰). Ook de werkloosheid ligt in de steden een pak hoger dan gemiddeld. Zo bedroeg de werkloosheidsgraad eind oktober 2000 in Gent 11,1% en in Antwerpen 12,3%. In dezelfde periode bedroeg dit cijfer voor heel Vlaanderen slechts 6,4%. Zoals we hierboven reeds aantoonde, blijven ook *allochtonen* een duidelijk hoger armoede- en werkloosheidsrisico lopen. Ook deze mensen wonen meestal ruimtelijk geconcentreerd, in dezelfde stadsbuurten.

De actieve welvaartstaat: arbeid als antwoord op armoede?

In de beleidsnota van Vande Lanotte heet het dat de tijd voorbij is dat armoede en bestaansonzekerheid enkel werden bestreden via werkloosheids- en OCMW-uitkeringen. De actieve welvaartstaat moet "voorkomen dat mensen uit de boot vallen" en "zorgen dat iedereen (...) een creatieve bijdrage kan leveren aan de samenleving en bij of zij dit kan verzoenen met de kwaliteit van zijn of haar persoonlijk leven" (Vande Lanotte, 1999). Voorkomen dat mensen uit de boot vallen en hen stimuleren een creatieve bijdrage te leveren kan volgens de beleidsmakers blijkbaar het best gebeuren door zo veel mogelijk mensen aan het arbeidsproces te laten participeren (Federale Regering, 1999). Betaalde arbeid wordt met andere woorden (terug) de voorwaarde bij uitstek voor de integratie van individuen in de samenleving.

De vraag blijft natuurlijk of betaalde arbeid inderdaad de beste garantie vormt tegen armoede en bestaansonzekerheid? Op basis van het betoog van Karel Van den Bosch in het Jaarboek kunnen we op het eerste zicht beweren van wel. De relatieve stijging van de armoede tot 1997 zou zich praktisch uitsluitend bij één bevolkingsgroep hebben voorgedaan: de huishoudens die van één uitkering moeten leven. Binnen deze groep lijken vooral de gezinnen die van één werkloosheidsuitkering moeten rondkomen zeer hard door armoede getroffen (47% in 1997).

Dat werkloosheid de kans op armoede vergroot, betekent nog niet dat betaalde arbeid meteen het armoederisico doet verdwijnen. Kritische reflecties bij het Nederlands Poldermodel doet De Lathouwer (2000) besluiten dat méér werk geen garantie vormt voor minder armoede en minder ongelijkheid. Eerder integendeel: de tewerkstellingsgroei in dit Nederlandse model heeft een grotere inkomensongelijkheid tot gevolg gehad. Een goed uitgebouwd sociaal vangnet blijft met andere woorden een noodzakelijke voorwaarde voor lage armoedecijfers.

Hoewel het 'integrerend vermogen' van betaalde arbeid groot is, mag de participatiegedachte in de actieve welvaartstaat dan ook niet worden beperkt tot participatie aan betaalde arbeid. De (positieve) effecten van vormen van sociale economie (tegenwoordig: meerwaarde-economie) zijn ondertussen genoegzaam bekend (zie o.a. Lauwereys e.a., 2000).

Besluit

Vanuit het standpunt van armoede en sociale ongelijkheid, impliceert het vertoog rond de actieve welvaartstaat een belangrijke ommezwaai in het beleid. Tot voor kort stond de strijd tegen de hoge werkloosheid centraal, nu ligt het accent op het verhogen van de activiteitsgraad. Iedereen moet in staat worden gesteld een bijdrage te leveren aan de samenleving door betaalde arbeid. De vraag blijft alleen in hoeverre de huidige eisen van de arbeidsmarkt dit toelaat voor de allerzwaksten.

*Jeff Van Ouytsel
Mieke Frans
CASUM*

Bibliografie

- De Lathouwer, L. (2000), Meer werk is geen garantie voor minder armoede en minder ongelijkheid. Kritische reflecties bij het Nederlandse poldermodel vanuit België (CSB-Bericht). Antwerpen: UFSIA – Centrum voor Sociaal Beleid.
- Federale Regering (1999), De brug naar de eenentwintigste eeuw – regeerakkoord – 7 juli 1999. Persbericht – Regeringsverklaring en Regeerakkoord – 28 juli 1999 (<http://belgium.fgov.be/abtb/gov/regeerakkoord.htm>).
- Lauwereys, L., Matheus, N. & Nicaise, I. (2000), Sociale tewerkstelling in Vlaanderen: doelgroepbereik, kwaliteit en doelmatigheid. Leuven: KULeuven – Hoger Instituut voor de Arbeid.
- Vande Lanotte, J. (1999), Beleidsnota Armoede. Brussel: Kabinet van de Minister van Begroting, Maatschappelijke Integratie en Sociale Economie.